

5. Гончаренко О. До питання про участь місцевого населення у порятунку євреїв на території Райхскомісаріату Україна (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // УІЖ. — 2010. — № 1. — С. 128–141.

6. Горенштейн Н. Явление Холокоста: обзор научных исследований / Н. Горенштейн // Экономические и гуманитарные исследования регионов. — Ростов-на-Дону, 2012. — № 2. — С. 85–92.

7. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання» / Ковба Ж. — К.: Дух і Літера, 2009. — 296 с.

8. Кононенко В. «Єврейське питання» та ОУН-УПА під час другої світової війни та в перші повоєнні роки / В. Кононенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції для викладачів та студентів «Історичні уроки Голокосту та міжнаціональні відносини», 23–24 жовтня 2009 року: збірник наукових праць. — Д.: Ткума, 2010. — С. 308–315.

9. Круглов А. Трагедия Бабьего Яра в немецких документах / Круглов А. — Д.: Ткума; Лира ЛТД, 2011. — 140 с.

10. Курило Т. Як ОУН ставилася до євреїв? Роздуми над книжкою Володимира В'ятровича «Ставлення ОУН до євреїв: Формування позицій на тлі катастрофи». — Львів: Мс, 2006. — 140 с. / Т. Курило, І. Химка // Україна модерна. — 2008. — № 13. — С. 252–265.

11. Михман Д. Историография Катастрофы. Еврейский взгляд: концептуализация, терминология, подходы и фундаментальные вопросы / Д. Михман. — Д.: Ткума; Дива, 2005. — 448 с.

12. Патриляк І. Військова діяльність ОУН (Б) у 1940–1942 роках / Патриляк І. — К., 2004. — 598 с.

13. Радченко Ю. Вермахт та «остаточне розв'язання єврейського питання» на Харківщині / Ю. Радченко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. — Вип. 12. — С. 255–265.

13. Радченко Ю. Знищення харківських євреїв органами ГФП та СД в роки Другої світової війни / Ю. Радченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2010. — № 908: Сер. Історія. — Вип. 42. — С. 134–144.

А. К. Скуратовський, В. В. Янковий

УДК: 51(092): Бережков

ВАЛЕНТИН МИХАЙЛОВИЧ БЕРЕЖКОВ — ЛЮДИНА ДИВОВИЖНОЇ ДОЛІ

Простежено долю людини стрімких злетів і трагічних подій — Валентина Михайловича Бережкова, який 1938 р. закінчив Київський політехнічний інститут і з волі обставин був дипломатом, брав участь як перекладач у підготовці й підписанні договору про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом, став журналістом-міжнародником, доктором історичних наук, членом Спілки радянських письменників. Прізвище Бережкова ві-

доме з його книг «Тегеран-43», «Как я стал переводчиком Сталина», «Страницы дипломатической истории» та інших.

Ключові слова: В. М. Бережков, журналіст, історик, дипломат.

Прослежена судьба Валентина Михайловича Бережкова — человека стремительных взлетов и трагических событий, который в 1938 г. окончил Киевский политехнический институт и по воле обстоятельств был дипломатом, участвовал в качестве переводчика в подготовке и подписании договора о ненападении между Германией и Советским Союзом, стал журналистом-международником, доктором исторических наук, членом Союза советских писателей. Фамилия Бережкова известна из его книг «Тегеран-43», «Как я стал переводчиком Сталина», «Страницы Дипломатической истории», и других.

Ключевые слова: В. М. Бережков, журналист, историк, дипломат.

The article researches the fate of Valentin Berezkhov's rapid rise and tragic life events. In 1938 he graduated from Kiev Polytechnic Institute, then became a career diplomat, an international affairs journalist, doctor of history, member of the Union of Soviet Writers, and participated as a translator in the preparation and signing of the non-aggression pact between Germany and the Soviet Union. Valentin Berezkhov is known for his books «Tehran-43», «How I Became Stalin's Translator», «Pages of Diplomatic History» and others.

Keywords: Valentin Berezkhov, journalist, historian, career diplomat.

Своїми вихованцями КПІ пишатиметься завжди, а їхні творче життя, по-тужна сила духу і незламна воля в досягненні мети мають бути прикладом для студентів багатьох майбутніх поколінь. 2 липня 2011 р. виповнилося 95 років від дня народження Валентина Михайловича Бережкова (псевдонім — Богданов) — людини дивовижної долі, повної стрімких злетів і трагічних подій. Навесні 1938 р. він успішно закінчив механічне відділення Київського політехнічного інституту, отримавши спеціальність інженера-механіка технолога. З волі обставин виявився дипломатом, журналістом-міжнародником, став доктором історичних наук, членом Співки радянських письменників, широко відомий мемуарною та історичною літературою. Прізвище журналіста Бережкова відоме багатьом з його книг «Тегеран-43», «Как я стал переводчиком Сталина», «Страницы дипломатической истории» та інших. Брав участь як перекладач у підготовці й підписанні договору про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом (також відомого як пакт Молотова-Ріббентропа — міжурядова угода від 23 серпня 1939 р.). 1940 р. В. Бережкова призначили першим секретарем радянського посольства в Бер-

ліні, він був свідком, коли міністр закордонних справ Німеччини Ріббентроп оголосив війну Радянському Союзу. Як особистий перекладач Сталіна і міністра закордонних справ Молотова В. Бережков був присутній на міжнародних зустрічах і конференціях, зокрема на Тегеранській конференції І. В. Сталіна, Ф. Рузвельта та У. Черчілля. Багатьом людям, особливо сучасникам, невідомо, що його дитячі та юнацькі роки пройшли в Києві, де він учився в школі та політехнічному інституті й працював аж до призову на дійсну військову службу.

Валентин Михайлович Бережков народився 2 липня 1916 р. в Петербурзі. Його батько, Михайло Павлович, — інженер-кораблебудівник, закінчив Петербурзький політехнічний інститут. Мати, Людмила Миколаївна, — випускниця Смольного інституту шляхетних дівчат, народилася в Петербурзі у знаменитій музичній сім'ї. Її прадід генерал-лейтенант Н. А. Титов свого часу був відомий як «дідусь російських романсів», склав понад сто романсів, маршів, вальсів, сучасник і шанувальник Пушкіна, поклав на музику багато його віршів, помер у Петербурзі 1875 р. Життя батьків було сповнене страждань. Батько походив з бідної сім'ї провінційного вчителя, рано залишився круглим сиротою, сам вибився в люди. Закінчивши з золотою медаллю гімназію, вирушив з Чернігова до Петербурга, де так само успішно пройшов курс у Гатчинському училищі та в Петербурзькому політехнічному інституті, де його ім'я, як одного з найкращих студентів, було викарбовано на мармуровій дошці золотими літерами. Під час навчання він бідував, але після закінчення інституту відразу ж отримав посаду старшого інженера на Путиловській суднобудівній верфі, що принесло йому пристойний заробіток. Він одружився з дівчиною з відомої в місті, хоча й трохи збіднілої сім'ї. Здавалося, життя обіцяє щастя й достаток. Навесні 1916 р. йому запропонували очолити закупівельну комісію для приймання військових і торгових суден в Америці, але він (через загрозу з боку німецьких підводних човнів в Атлантиці) відмовився від плавання через океан з вагітною дружиною. Через кілька місяців у подружжя народився син, якого назвали Валентином. Потім були революція, громадянська війна, голод і поневірвання по розореній країні. Путиловська верф, де працював Михайло Павлович, закрилася. Немає палива, немає металу, немає замовлень. Більшу частину робітників мобілізували на фронт. У місті життя стає все важчим. Через голод 1920 р. Бережкови вирішили перебраться в Україну, де, на відміну від бабусі Валентина, яка померла в Петербурзі від виснаження через рік після їхнього відїзду, їм вдалося більш-менш благополучно пережити важкі роки в селі Сваричівка на Чернігівщині. Там жила батькова сестра Люба, що працювала акушеркою в сільській лікарні, яку громадянська війна й інтервенція обійшли стороною. Скрута змусила Михайла Павловича шити чоботи і варити мило. Незабаром сім'я переїхала до Києва.

Михайло Булгаков якось писав: «Нема на світі міста гарнішого, ніж Київ», але в Києві тоді теж було голодно. Михайло Павлович влаштувався сторожем на складі. Людмила Миколаївна зранку йшла в якийсь заклад, де за торбинку вівса мила підлогу. Київ у безперервній облозі переходить з рук у руки: німці з гетьманом Скоропадським, петлюрівці, білі, червоні, поляки, знову червоні. Все розграбовано, розтягнуто, спалено. Нарешті 1923 р. становище поліпшується, і в серпні Михайло Павлович у Києві займає посаду технічного директора та головного інженера заводу «Більшовик», великого на ті часи підприємства з виробництва сільськогосподарських машин. Завод іще 1881 р. заснували швейцарський бізнесмен Яків Гретер і німецький інженер Філіп Мозер як чавуноливарний та механічний завод з випуску обладнання для цукрових заводів. 1888 р. підприємство отримало назву «Київський машинобудівний і котельний завод Гретера і Криванека», оскільки замість Мозера компаньйонами Гретера стали випускник Празького політехнічного інституту Йосиф Криванек, а також польські фінансисти Лідке й Кукша, власники однієї відомої будівельної фірми.

Принагідно відзначимо, що в Російській імперії на той час відчувався дефіцит інженерів, а іноземні коштували досить дорого. Розуміючи перспективність підготовки місцевих кадрів, їхнє підприємство мало певне відношення до появи в Києві Політехнічного інституту. Його головний корпус побудувала 1898 р. варшавська фірма «Кукш і Лідке», власники якої були одночасно акціонерами заводу Гретера і Криванека. 1919 р. це підприємство було націоналізовано і перейменовано на «Перший державний машинобудівний завод». 1922 р., на честь 5-ї річниці Жовтневої революції, воно отримало назву «Більшовик» і його перепрофілювали на машинобудування для хімічної, гумотехнічної та шинної, а також для оборонної промисловості. Дитячі захоплення В. М. Бережкова часто приводили його в цехи цього заводу, де він з радістю підносив електрикам дріт, вимикачі, рубильники і взагалі намагався бути корисним. У 20-і рр. на території заводу «Більшовик» випробували легкі біплани, які випускав розташований поруч завод «Ремповітря».

Валентин часто долучався до ватаги хлопчаків з усієї округи, які топилися навколо літаків, що злітали в повітря, і захоплено дивився на пілотів — ідеал дитячої романтики. То був світлий, безтурботний час. Район, де перебував завод «Більшовик», був не тільки робітничим. Поблизу, в зеленому масиві, стояли корпуси політехнічного інституту, які потім стануть йому рідними. У жовтні 1923 р. Валентин пішов у перший клас школи по сусідству з «Більшовиком», а вечорами, двічі на тиждень, займався німецькою та англійською мовами з репетитором. Він опирався цим урокам, не підозрюючи, яку важливу роль знання іноземних мов відіграє в його долі. Але батьки розуміли, що це йому в житті знадобиться.

Навесні 1926 р. батько став головним інженером машинобудівного заводу «Ленінська кузня», який отримав свою назву 27 січня 1924 р., в дні трауру за вождем пролетаріату, на загальних зборах робітників і службовців 2-го Київського машинобудівного заводу, колись Південно-Російського (неподалік від залізничного вокзалу). Як інженера-кораблебудівника Михайла Павловича залучили також до проектування нової верфі на Дніпрі. Довелося покинути прекрасну директорську садибу «Більшовика» й перебраться в центр міста. Батькові вдалося вступити до житлово-будівельного кооперативу, який тільки що закінчив будівництво двоповерхового чотириквартирного будинку в Липках, колись аристократичному районі Києва. Квартира дісталася на першому поверсі. Тут, по сусідству, виявилися квартали, де здавна жили кияни німецького походження. Вулиця, навколо якої розташувалася колонія німців, називалася Лютеранською (згодом — Енгельса). На ній діяла школа-семирічка, де всі предмети викладали німецькою, а російська та українська мови вважалися іноземними. Це була така сама семирічка, як і всі інші радянські «трудові школи» того часу, що давали початкову освіту підліткам, але атмосфера тут істотно відрізнялася від тієї, яка панувала в школі поряд із «Більшовиком». Приблизно половина хлопців походила з німецьких сімей, решта — українці, росіяни, євреї, поляки. За соціальним складом школярі також становили досить строкату картину. Були тут діти робітників, службовців, науковців, ремісників і приватних підприємців.

Тургенев якось сказав, що любов сильніша за смерть, сильніша від страху смерті. Прагнення потрапити в середовище старшокласників і дитяча любов, що спалахнула в серці Валентина до дівчинки Наталі, яка здавалася йому найпрекраснішою на світі, призвели до того, що він після третього класу за літні канікули підготував увесь курс четвертого класу, а восени склав іспити і був зарахований до п'ятого класу й сів за парту поряд з Наталею. Рік у п'ятому класі був, мабуть, найщасливішим у його дитинства.

На околиці Києва стояла військова частина, що складалася з солдатів і командирів німецького походження. Вони шефтували над школою. Цю частину нерідко відвідував німецький генконсул. Але з наступного року справа явно пішла до ліквідації німецької школи, що незабаром і сталося. Після цього закінчити її встиг тільки один клас. 1928 р. почалися арешти до революційних технічних фахівців, зникали не тільки інженери, а й деякі кваліфіковані робітники. Батька Бережкова за безпідставним звинуваченням репресували. В цей час сім'я страшенно бідувала, заощаджень не було, матері доводилося давати приватні уроки з англійської та німецької мов. Незабаром батька звільнили через недоведеність злочину. Здавалося дивом, що його випустили, причому без обтяжливих для подальшого життя наслідків. Таке траплялося вкрай рідко.

У кінці травня 1930 р. В. М. Бережков склав випускні іспити, а у вересні почав працювати на заводі «Більшовик». Тоді випускники семирічки звичай відразу вступали на роботу, а ті, хто хотів навчатися далі, відвідували вечорами робітфаківські курси, готуючись до іспитів в інститут або технікум. Валентина зарахували на завод молодшим електромонтером з окладом 40 руб. на місяць і з «робочою» хлібною карткою. Там до новачка поставилися привітно. Багато хто знав його батька, а дехто пам'ятав і хлопчика, який проводив цілі дні в модельному й ливарному цехах. Завод реконструювали. Трансмісії, приводні ремені та шківні заміняли на електромотори. Нові американські верстати з написом «Цинциннати» мали вбудовані двигуни. Але на підприємстві своїми силами модернізували також старі агрегати. Було створено спеціальний цех, де виготовлялися генератори й мотори. Бережкову доручили виготовляти щітки для колекторів. З великого шматка спресованого графіту треба було випилувати ножівкою кубики заданих розмірів, потім шляхом гальванізації нарощувати на одному кінці мідний шар і прикріплювати клеми для дротів. Робота йому подобалася, незважаючи на те що до кінця зміни графітовий пил в'їдався в брови та вії.

Працюючи далі, Бережков пішов на вечірні курси іноземних мов, щоб отримати диплом, який давав право працювати перекладачем. Курси були трирічні, але випускні іспити він склав, коли не минуло і двох років. Поспішав, бо готувався вступати до Київського політехнічного інституту. Мріяв, як батько, стати інженером-механіком. Проте довелося піти на вечірнє механічне відділення. Не можна було кидати завод через «робочу» хлібну картку і важке становище сім'ї, адже його зарплата становила на той час уже 100 руб.

1934 р., вперше після Жовтневої революції, Радянський Союз широко відкрив кордони для іноземних туристів. На другому курсі інституту В. М. Бережков дізнався, що відділення «Інтуриста», яке відкрилося в Києві, запрошує на курси гідів-перекладачів юнаків та дівчат, які знають іноземні мови. Умови були привабливі: 150 руб. окладу, але головне — безкоштовне харчування разом з туристськими групами, та ще й пристойний пайок. Він відразу ж ухопився за це запрошення. Звичайно, неможливо було поєднувати роботу на заводі, навчання в інституті та інтуристівські курси. Поміркувавши і порадившись з батьками, пішов на ризик: подав заяву про звільнення з заводу і в 1934–1935 рр. працював гідом у київському «Інтуристі».

З вересня 1935 р. почалися заняття на 4-му курсі вечірнього механічного відділення політехнічного інституту, тож треба було переходити на роботу за фахом. Довелося влаштуватися техніком до конструкторського бюро заводу «Ленінська кузня». Київську судноверф, у проектуванні якої брав участь його батько, вже побудували, й в затоні поблизу Подолу почався ви-

пуск пасажирських пароплавів з гребними колесами по обидва боки корпусу і буксирів, у ходових випробуваннях яких улітку 1937 р. В. М. Бережков брав участь. Йому доручили виконувати робочі креслення, які переносили на кальку копіювальниці, одна з яких, гарненька й весела дівчина Галля, батько якої Павло Петрович Дубський був лікарем, йому сподобалася, і в грудні 1940 р. вони побралися.

Навесні 1938 р., після закінчення інституту, Бережкова було направлено на знаменитий революційними традиціями київський завод «Арсенал», що значився в оборонному реєстрі під номером 393. Валентинові належало стати зброярем, але доля розпорядилася по-іншому. На вечірньому відділенні Київського політехнічного інституту не було військової кафедри. Всі студенти на час навчання мали відстрочку від призову, і тепер треба було пройти дійсну військову службу. Щоправда, ті, хто закінчив інститут, мали пільги: у сухопутних військах служили рік замість двох, а на флоті — два замість чотирьох. На початку листопада прийшла повістка з військкомату і Бережков, під враженням романтичних спогадів батька, який у молодості після закінчення Гатчинського морського інженерного училища плавав навколо Європи — з Петербурга до Одеси, виявив бажання служити на флоті.

В штабі Тихоокеанського флоту у Владивостоці Валентина зарахували до інженерного відділу. Там його, як інженера-механіка зі знанням двох іноземних, помітило керівництво. Лише через кілька місяців військової служби Валентина відряджають до Німеччини для прийому й закупівлі озброєння на заводах Круппа, де він знайомиться з народним комісаром торгівлі Анастасом Мікояном, який потім запросив Бережкова перекладачем до наркомату. Відтоді розпочалася «кремлівська епоха» біографії, детально описана в спогадах В. М. Бережкова.

З 1945 р. він працював головним редактором журналу «Війна і робітничий клас» (згодом — популярний журнал «Новий час»), потім брав участь у створенні нового журналу — «США. Економіка. Ідеологія. Політика». В 1979–1983 рр. працював першим секретарем радянського посольства у Вашингтоні. 1992 р. переїхав до США викладати за контрактом у каліфорнійських університетах. Валентин Михайлович Бережков помер 24 листопада 1998 р. у Каліфорнії, США, похований на Ваганьковському кладовищі в Москві [1–3].

1. Бережков В. М. Как я стал переводчиком Сталина / Бережков В. М. — М. : ДЭМ, 1993. — 400 с.

2. Бережков В. М. Страницы дипломатической истории / Бережков В. М. — М. : Международные отношения, 1987. — 616 с.

3. Скуратовський А. К. У вирі великої політики / А. К. Скуратовський, В. В. Янковий // Дзеркало тижня. Україна. — № 28. — 12—19. — Серпень 2011.